

Startnotitie legalisering veraarden

24 maart 2025

Inleiding

Het ministerie van Binnenlandse Zaken bereidt op dit moment de introductie van de Wet op de bestemming van het lichaam van een overledene (Wlbo) voor. Deze wet is een herziening van de huidige Wet op de Lijkbezorging. Het voorstel voor de Wlbo stond eind 2024 open voor consultatie via internet. Uit de reacties op de internetconsultatie door zowel consumenten als organisaties is gebleken dat er de wens is om humaan composteren als keuzemogelijkheid voor de bestemming van het lichaam na overlijden toe te voegen. Deze wens werd eerder ook al geuit door Uitvaartorganisaties Nederland.¹

De mogelijkheid om humaan composteren toe te laten in Nederland is in 2020 door de Gezondheidsraad onderzocht. Destijds concludeerde de Gezondheidsraad dat er nog onvoldoende wetenschappelijk onderzoek beschikbaar was om te oordelen of humaan composteren aan de voorwaarden voor toelaatbaarheid voldoet. Het betrof met name inzicht in de mogelijke verspreiding van risicovolle agentia, de afbraak van het lichaam en de publieke waarneembaarheid van het afbraakproces. Hierbij is opgemerkt dat de inrichting en beheersing van het proces hierin een belangrijke rol spelen. Daarnaast oordeelde de Gezondheidsraad dat er in principe minder beslag wordt gelegd op beschikbare ruimte en op eindige grondstoffen.²

Nu, bijna vijf jaar later, heeft humaan composteren weer verdere ontwikkeling doorgemaakt, is het door meerdere organisaties in de praktijk gebracht en is er ook meer bekend over het verloop van het proces én de eigenschappen van het resultaat. Het ministerie heeft dan ook een nieuwe adviesaanvraag ingediend bij de Gezondheidsraad over de toelaatbaarheid van humaan composteren. Daarnaast heeft het ministerie gevraagd om middels een notitie inzichtelijk te maken op welke manier humaan composteren vorm kan krijgen in Nederland. Stichting Veraarden heeft deze notitie opgesteld. De notitie wordt ondersteund door Uitvaartorganisaties Nederland³. De volgende organisaties hebben actief meegelezen en meegedacht over de veraardingsplekken, de omgang met het restant en de bestemming van de aarde: BGNU, Netwerk Uitvaartvernieuwers, VTU, BRANA en NIT. Meine Erde, aanbieder van humaan composteren in Duitsland, heeft de notitie meegelezen als het gaat om het feitelijke proces. Er is ook contact gezocht met aanbieders in de Verenigde Staten om feitelikheden over hun proces

¹ Zie brief Uitvaartorganisaties Nederland aan dhr. S. Meihuizen d.d. 5 februari 2024 – Visie uitvaartbranche op humaan composteren.

² Zie 'Toelaatbaarheid nieuwe vormen van lijkbezorging' d.d. 25 mei 2020, Gezondheidsraad

³ LOB zal een eigen reactie naar het ministerie sturen.

stichting veraarden

Cabraistraat 1, 1057 CD Amsterdam | welkom@veraarden.nl | www.veraarden.nl | @veraarden_

te verifiëren. Hierop is geen reactie gekomen, de informatie over hun processen is gebaseerd op de informatie zoals die op hun websites te vinden is. Deze notitie vormt de start voor het gesprek hoe wet- en regelgeving voor humaan composteren eruit moet komen te zien.

In deze notitie schetsen we hoe humaan composteren in Nederland eruit zou kunnen zien. Dit beeld is gebaseerd op de wijze waarop humaan composteren wordt toegepast in de Verenigde Staten, waar het inmiddels in twaalf staten is toegestaan en in Duitsland, waar het in de wet als onderzoeksvorm is opgenomen. Verder is gebruik gemaakt van de beelden die naar voren zijn gekomen tijdens informatie- en verdiepingsbijeenkomsten die door de Stichting Veraarden georganiseerd zijn en gesprekken die gevoerd zijn met geïnteresseerden, input van diverse organisaties in de uitvaartbranche en daarbuiten.

Vanuit dit brede beeld van humaan composteren is gekeken naar het voorstel voor de nieuwe Wet bestemming lichamen van overledenen (Wlbo). Op meerdere punten zien we in de wetgeving parallellen met begraven, cremen en alkalische hydrolyse en kan humaan composteren zonder meer worden toegevoegd. Op een aantal onderwerpen zal het nodig zijn om in breder verband de mogelijkheden te onderzoeken.

Tot slot, in deze notitie hanteren we als uitgangspunt dat de Gezondheidsraad een positief advies geeft over de toelaatbaarheid van humaan composteren. In deze notitie gaan we dan ook niet in op de veiligheid, waardigheid en duurzaamheid van het proces en het restant. Dit gebeurt door de Gezondheidsraad.

Inhoud notitie:

1. Vormen van humaan composteren en terminologie.....	3
2. Veraardingsproces	4
3. Het restant	6
4. Veraardingsplek.....	8
5. Bestemming van de aarde.....	11
6. Belangstelling voor veraarden.....	14
7. Veraarden in de context van de nieuwe Wlbo	15
8. Vervolgstappen.....	16

Humaan composteren in Nederland

In de afgelopen jaren heeft de Stichting Veraarden meerdere bijeenkomsten georganiseerd over veraarden en gesprekken gevoerd met een breed publiek. Denk aan algemeen geïnteresseerden, professionals uit de uitvaartbranche en ook aan deskundigen op het gebied van bijvoorbeeld ethiek, rituelen, compost en gebruik van grond. Deze bijeenkomsten en gesprekken hadden zowel een informerend als een verdiepend en onderzoekend karakter.

Daarnaast is ook binnen Uitvaartorganisaties Nederland veelvuldig gesproken over veraarden.

Dit samenbrengend geeft het volgende – brede - wenselijke beeld van veraarden in Nederland. We kijken hierbij naar het proces en restant van veraarden, de plek waar het veraarden plaatsvindt en de bestemming van de aarde.

1. Vormen van humaan composteren en terminologie

Wereldwijd is er veel interesse in humaan composteren en in meerdere landen wordt er onderzoek gedaan naar verschillende vormen van dit proces.

In Frankrijk en België wordt onderzoek gedaan naar en gepleit voor het toelaten van humaan composteren in de open lucht.⁴ De term die voor deze vorm door hen wordt gehanteerd is humusatie. Deze vorm van humaan composteren is op dit moment nog nergens wettelijke toegestaan.

De vorm waarbij het proces van humaan composteren plaatsvindt in een afgesloten systeem is op dit moment toegestaan in twaalf staten van de Verenigde Staten en als onderzoeksproject in twee deelstaten in Duitsland. In de VS wordt de term natural organic reduction (NOR) gehanteerd in de wet en in Duitsland spreekt men over Reerdigung.

Voor de toelating van humaan composteren in Nederland adviseren wij om uit te gaan van de vorm waarbij het proces plaatsvindt in een afgesloten systeem met toevoer van lucht. Deze vorm vindt ons inziens breder maatschappelijk draagvlak. Daarnaast vindt het proces plaats in een meer stabiele omgeving plaats.

Daarnaast adviseren wij om in plaats van de term humaan composteren de term veraarden te hanteren. De term veraarden zoals deze in de afgelopen jaren in Nederland is geïntroduceerd, relateert voor veel mensen aan de vorm in een afgesloten systeem.

In het verlengde hiervan stellen wij voor om de volgende termen in wet- en regelgeving te hanteren: veraarding voor het proces (vgl. crematie),

⁴ Zie www.humusatie.be

veraardingsstelsel⁵ voor de afgesloten eenheid waarin het proces plaatsvindt (vgl. crematieoven) en de veraardingsplek voor de plaats waar het proces plaatsvindt (vgl. crematorium).

NB.: Het afgesloten systeem voor veraarden kan uit meerdere elementen bestaan, denk aan een bak waarin de overledene met plantaardig materiaal wordt bedekt, een omhulsel daar omheen. Als het gaat om wet- en regelgeving is daarom het advies om de term systeem te hanteren; voor de leesbaarheid van deze notitie gebruiken we de term cocon. Een term die in de dagelijkse communicatie over veraarden veelal wordt gebruikt.

2. Veraardingsproces

Net als bij andere vormen van lichaamsbestemming kan de overledene voorafgaand worden opgebaard. Ook is het voorstelbaar dat overledenen al kort na overlijden – zonder voorafgaande opbaring – worden veraard (zie ook paragraaf 7).

Veraarden vindt plaats in een afgesloten cocon. Het lichaam van de overledene wordt ontkleed op een bed van plantaardig materiaal gelegd en er ook mee bedekt. Zowel bij voorbeelden in Duitsland als in de Verenigde Staten is het lichaam in eerste instantie bedekt en wordt deze bedekking op respectvolle wijze stapsgewijs verwijderd wanneer het lichaam wordt bedekt met het plantaardig mengsel. We kunnen ons voorstellen dat er omhulsels worden ontwikkeld van plantaardig materiaal waarmee de overledene omhuld in de cocon kan worden gelegd.

Het mengsel van plantaardig materiaal bestaat uit bijvoorbeeld houtsnippers, alfalfa, stro en hooi. De combinatie van micro-organismen in het lichaam en die in het plantaardig materiaal zorgt voor het transformatieproces. Voor dit proces is het tevens van belang dat er circulatie van lucht plaatsvindt. De cocon is daarom voorzien van luchttoe- en afvoer. Om te zorgen dat deze lucht al het materiaal bereikt, moet de cocon op momenten ook zachtjes worden gewiegd of rondgedraaid⁶. Dit kan mechanisch of handmatig. Tijdens het proces neemt ook de temperatuur in de cocon toe; deze warmte komt voort uit het ontbindingsproces zelf en wordt dus niet toegevoegd⁷. De verhoogde temperatuur houdt meerdere dagen aan en draagt daarmee bij aan het afbreken van het lichaam en zorgt voor het afbreken van medicijnresten en andere niet-lichaamseigen stoffen. Temperatuur en luchtcirculatie worden tijdens het proces gemonitord.

⁵ Het afgesloten systeem voor veraarden kan uit meerdere elementen bestaan, denk aan een bak waarin de overledene met plantaardig materiaal wordt bedekt, een omhulsel of cocon daarom heen. Als het gaat om wet- en regelgeving is het advies

⁶ Het aantal graden van deze wiegende beweging verschilt per methode.

⁷ Er zijn methoden in de Verenigde Staten waar wel actief warmte wordt toegevoegd.

stichting veraarden

Cabrastraat 1, 1057 CD Amsterdam | welkom@veraarden.nl | www.veraarden.nl | [@veraarden_](https://www.instagram.com/veraarden_)

Afhankelijk van het toegepaste systeem duurt een veraardingsproces circa 40 dagen tot 3 maanden. Daarnaast kunnen bijvoorbeeld ook de omvang van het lichaam en de hoeveelheid plantaardig materiaal effect hebben op de duur van het proces. Na deze periode is het lichaam getransformeerd tot aarde en botresten. De aarde en botresten samen noemen we het restant van het veraardingsproces (zie ook paragraaf 3). Lichaamsvreemde materialen, zoals bijvoorbeeld implantaten, worden verwijderd en kunnen wanneer mogelijk worden gerecycled.

Veraarden wordt door belangstellenden ervaren als een natuurlijke vorm van lichaamsbestemming. Het spreekt mensen aan om na overlijden weer een bron te kunnen zijn voor nieuw leven en onderdeel te blijven van de kringloop.

N.B.: Zowel in de Verenigde Staten als in Duitsland worden personen met hoog infectueuze ziekten (zoals het ebola-virus) of een prionenziekte (zoals de ziekte van Creutzfeldt-Jakob) hebben uitgesloten van veraarden. Daarnaast is het niet mogelijk om een lichaam te veraarden wanneer het lichaam na overlijden is behandeld met een conserverend middel.

Duitsland (Meine Erde)

In Duitsland is momenteel één aanbieder voor veraarden, Meine Erde. Het proces bij Meine Erde heeft een duur van 40 dagen, in deze periode blijft de cocon afgesloten. Temperatuur en luchtcirculatie worden gemeten. De cocon wordt mechanisch gewiegd om de circulatie te bevorderen. Na 40 dagen worden lichaamsvreemde materialen uit de aarde verwijderd. De aarde wordt samen met de botrestanten vermalen. Het resultaat is circa 300 tot 400 liter aarde. www.meine-erde.de

Verenigde Staten

In de Verenigde Staten zijn inmiddels meerdere aanbieders voor veraarden, o.a. Recompose, opgericht door Katherina Spade (grondlegster van veraarden), Return Home en Earth.

Recompose – Het proces van Recompose bestaat uit twee fasen. De eerste stap van het proces duurt 5 tot 7 weken. Het lichaam ligt dan met plantaardig materiaal in de cocon. De cocon wordt 1x per week omgedraaid om de luchtcirculatie te bevorderen en om te zorgen dat het plantaardig materiaal goed wordt verspreid. Na deze periode wordt botresten verwijderd, verfijnd en weer aan de aarde toegevoegd. Ook lichaamsvreemde materialen worden verwijderd. Vervolgens moet de aarde 3 tot 5 weken rusten. Het resultaat is circa 750 liter aarde (1 cubic yard). www.recompose.life

Earth – Het proces van Earth gaat, net als bij Meine Erde, ook uit van 1 stap. Hier wordt het lichaam gewikkeld in een biologisch afbreekbare wade voordat deze in de cocon wordt gelegd samen met het plantaardige materiaal. Het proces duurt circa 45 dagen. Na deze periode worden botresten vermalen en weer toegevoegd. Ook bij Earth is het resultaat circa 750 liter. www.earthfuneral.com

Return Home – Het proces van Return Home duurt circa 60 dagen en bestaat uit twee fasen: circa 30 dagen in de cocon met plantaardig materiaal en vervolgens moet de aarde circa 30 dagen rusten en afkoelen. Na de eerste fase worden botresten en tanden vermalen en vervolgens weer toegevoegd aan de aarde. Het resultaat is circa 750 tot 1.100 liter aarde (1 tot 1,5 cubic yard). www.returnhome.com

3. Het restant

Na het veraardingsproces blijft er aarde met botresten over. Niet-plantaardige en lichaamsvreemde materialen zoals implantaten kunnen na het proces uit de aarde worden verwijderd en waar mogelijk worden hergebruikt. Botresten worden verfijnd, al dan niet tegelijk met de aarde, en vermengd met de aarde. Het geheel van aarde met de daarin vermengde botresten is vanuit het basisprincipe van veraarden het eindresultaat van het proces. Deze aarde kan worden teruggebracht in de kringloop en daarmee een bron zijn voor nieuw leven. Zowel in Duitsland als in de VS vormt het resultaat de combinatie van aarde én verfijnde botten.

Vanuit het ministerie is de vraag gesteld of het technische mogelijk is om na afloop de botresten te scheiden zijn van de aarde en deze te verfijnen, zodat er twee separate restanten zijn: aarde en verfijnde botresten. Dit kan wenselijk zijn wanneer de verfijnde botresten, los van de aarde, een nagedachtenisfunctie voor nabestaande hebben.

In Duitsland worden aarde en botresten niet van elkaar gescheiden maar als geheel vermalen zodat zowel grote als zeer kleine botresten niet meer herleidbaar zijn in de aarde. Door Meine Erde is aangegeven dat het technisch mogelijk is om botresten te separeren van de aarde en deze separaat te verfijnen. Voor het separaat verfijnen van de botresten is andere apparatuur nodig. Daarnaast is het niet te garanderen dat ook zeer kleine botresten gesepareerd kunnen worden. Het is dan ook altijd nodig om daarnaast ook de aarde te vermalen. Dit proces leidt daarom tot hogere kosten dan het huidige proces.

Bij de methoden in de Verenigde Staten worden de botresten gesepareerd van de aarde en verfijnd. Vervolgens worden de verfijnde botresten weer toegevoegd aan de aarde. In sommige gevallen worden de botresten eerst 24 uur gedroogd in een oven voordat ze worden verfijnd.

Het voorstel is om in basis uit te gaan van het vermengen van de aarde met de verfijnde botresten. Dit is vergelijkbaar met het resultaat na een crematie waarbij de botresten worden verfijnd en vermengd met de overige asresten. Uit gesprekken en bijeenkomsten met belangstellenden ontstaat het beeld dat het

wenselijk is om de restanten ook als één geheel te benaderen en dat dit als een geheel een nagedachteniswaarde heeft en dat men ook graag als geheel wil kunnen terugkeren in de kringloop.

NB.: Het is technisch mogelijk om botresten volledig te scheiden van de aarde en apart te verfijnen. Mochten er redenen zijn om beiden toch van elkaar te scheiden dan is dat mogelijk. Mogelijke redenen kunnen zijn dat de verfijnde botresten een aparte nagedachteniswaarde kunnen hebben voor nabestaanden of dat er bestemmingen voor de aarde zijn waarbij het niet wenselijk is dat verfijnde botresten vermengd worden met de aarde. Marktonderzoek zou hier eventueel meer inzicht in kunnen geven.

Zoals in het informatieblok in de vorige paragraaf is te zien, is de omvang van het restant verschillend. Waar het proces in Duitsland resulteert in circa 300 tot 400 liter aarde, is dat in de Verenigde Staten 2 tot 3 keer zoveel. Redenen hiervoor zijn bijvoorbeeld de efficiëntie van het proces, de hoeveelheid gebruikt plantaardig mengsel en de omvang van de lichamen.

Van dit restant is het ten eerste belangrijk om te weten of deze nog voor mens, dier en natuur schadelijke stoffen bevat en of deze voldoet aan de wettelijke eisen. Welke eisen gelden, is mede afhankelijk van de uiteindelijke bestemming. Ten tweede is het belangrijk dat er een beeld is van de kwaliteit en samenstelling van deze aarde in het kader van de uiteindelijke bestemming van deze aarde en de (on)mogelijkheden hiervoor.

Meine Erde

Door onderzoekers van de Universität Leipzig wordt de kwaliteit en samenstelling van de aarde als volgt omschreven⁸:

“Het restant komt overeen met grond die door menselijke activiteiten is beïnvloed of veranderd, zoals bijvoorbeeld landbouwgrond. Op basis van uiterlijk en samenstelling is het grond voor tuinen en parken met een goede structuur en verhoogd vruchtbaar.”

In Duitsland is het wettelijk verplicht om de aarde een bestemming te geven op een begraafplaats. De aarde mag niet elders worden gebruikt of mee naar huis worden genomen. Ter vergelijking: dit geldt ook voor as na crematie.

Recompose

Op de website van Recompose wordt onder andere het volgende gezegd over de aarde:

“Bodemtests geven aan dat compost gemaakt met het Recompose-proces geschikt is voor gevestigde struiken, bomen, kamerplanten en bloementuinen; gebruik op tere eenjarige moet worden vermeden. Uit analyses blijkt dat

⁸ Die “Reerdigung”, Eine neue Bestattungsform aus forensischer Sicht o.a. door Marcus Schwarz, Rechtsmedizin 2024-2 d.d. 17 januari 2024

stichting veraarden

Cabrastraat 1, 1057 CD Amsterdam | welkom@veraarden.nl | www.veraarden.nl | @veraarden_

compost goed is voor gebruik op planten. De pH van Recompose-compost ligt meestal tussen 6,5 en 7, wat ideaal is voor de meeste planten. De elektrische geleidbaarheid is matig, wat wijst op de aanwezigheid van oplosbare (voor planten beschikbare) ionen. Het stikstof-fosfor-kalium-zwavelgehalte is in balans, wat zorgt voor een goede voedingsinhoud met een goede aanvoer van macronutriënten.”

“De grond die ontstaat door menselijke compostering is biologisch waardevol materiaal dat kan worden gebruikt om bomen en planten te voeden. Het kan gebruikt worden in tuinen, bloementuinen, bomen, kamerplanten en in natuurlijke omgevingen. De pH van 6,5 - 7 is ideaal voor de meeste planten. Het heeft een uitgebalanceerd gehalte aan voedingsstoffen met een goede toevoer van macronutriënten.”

4. Veraardingsplek

Het proces van veraarden moet op een daarvoor geschikte en bestemde plek plaatsvinden. Vanuit de bijeenkomsten en gesprekken die Stichting Veraarden in de afgelopen jaren heeft gevoerd en met name de verdiepingsbijeenkomst die afgelopen 10 november specifiek over dit onderwerp heeft plaatsgevonden, komt een diversiteit aan mogelijkheden en wensen naar boven. Deze beelden zijn mede ingegeven door te denken vanuit rituelen, duurzaamheid, en betaalbaarheid. We zien vier hoofdcategorieën:

1. in een daarvoor bestemd gebouw. Denk onder andere aan gebruik maken van leegstaande gebouwen, samenwerken met begraafplaatsen, crematoria en uitvaartcentra;
2. in een daarvoor bestemde buitenruimte. Denk aan cocons verspreid in een natuurgebied of aan een aardenwal waarin zich meerdere cocons bevinden (grafheuvel-concept);
3. tijdelijke daarvoor bestemde plek in de privésfeer – binnen. Een cocon wordt gebracht naar een huis (of afscheidsruimte) waar deze gedurende het veraardingsproces blijft staan;
4. tijdelijke daarvoor bestemde plek in de privésfeer – buiten. Als de derde optie, maar dan in de buitensituatie.

De eerste optie is wellicht de meest voor de hand liggende mogelijkheid. Echter vanuit het oogpunt van keuzevrijheid, rituelen, duurzaamheid en betaalbaarheid is ook zeer wenselijk om goed te kijken naar de mogelijkheden van de overige opties. Overwegingen bij alle opties zijn hieronder weergegeven.

Overwegingen bij de verschillende type veraardingsplekken

1. In een daarvoor bestemd gebouw

- meest helder voor publiek;
- proces makkelijk controleerbaar en beheersbaar (omgeving is stabiel);
- makkelijk om meerdere cocons bij elkaar te plaatsen wat gebruik van ruimte en betaalbaarheid ten goede komt;
- gebruik maken leegstaande gebouwen dan wel aansluiten bij/intensiever gebruik maken van al bestaande faciliteiten voor lichaamsbestemming;
- bestemming en vergunning makkelijk te regelen.

2. In een daarvoor bestemde buitenruimte

- helder voor publiek als dit een specifiek bestemde ruimte is;
- deze optie is zichtbaarder in de publieke ruimte dan optie 1;
- proces kan minder beheersbaar zijn vanwege weersomstandigheden; maatregelen moeten worden getroffen om stabiele omstandigheden te garanderen; mag geen negatief effect hebben op de doorlooptijd en de temperatuur van het proces;
- kan gunstig zijn voor de betaalbaarheid en duurzaamheid;
- aandacht nodig voor beheer/bewaking wanneer cocons buiten staan;
- bestemming en vergunning makkelijker te regelen dan bij optie 3 en 4.

3. In een tijdelijk daarvoor bestemde ruimte binnen – in de privésfeer

- kan voor een waardevolle verbinding met de dood zorgen: door het proces letterlijk in huis te halen draagt bij aan het normaliseren van de dood en rouw;
- maakt het lastiger om het proces te controleren, waardoor duidelijke kaders en voorwaarden noodzakelijk zijn;
- afhankelijk van logistiek en centrale plek voor opslag van cocons kan deze optie duurzamer en betaalbaarder zijn;
- ruimte moet qua omvang en voorzieningen geschikt zijn;
- verlenen van een vergunning en tijdelijke bestemming zijn complexer;
- maatschappelijke acceptatie van deze optie is niet bekend; door belangstellenden wordt dit wel als mogelijkheid genoemd.

4. In een tijdelijke daarvoor bestemde buitenruimte – in de privésfeer

- Zie optie 2 én 3

Ook in Duitsland en vooral de Verenigde Staten zien we een diversiteit aan plekken waar het veraardingsproces plaatsvindt. Bij de voorbeelden is tevens te zien dat er ook anders wordt omgegaan met de cocons. Er zijn voorbeelden met losstaande cocons en voorbeelden waarbij meerdere cocons gestapeld zijn om efficiënter met de beschikbare ruimte om te gaan.

stichting veraarden

Cabraistraat 1, 1057 CD Amsterdam | welkom@veraarden.nl | www.veraarden.nl | @veraarden_

Meine Erde



Recompose



Earth



Return Home



5. Bestemming van de aarde

Het resultaat van het veraardingsproces, de aarde (incl. verfijnde botten) is van grote waarde voor de nabestaanden én de overledene. De overledene heeft een bewuste keuze gemaakt om veraard te willen worden. Op basis van wat we nu weten wordt deze keuze gemaakt vanwege de natuurlijke vorm én ook vanwege de mogelijkheid om na de dood een bron te kunnen zijn voor nieuw leven en terug te keren in de kringloop.

Op 4 februari 2024 is door de Stichting Veraarden een bijeenkomst gehouden met als thema 'Wat is de bestemming van onze aarde'. Tijdens deze bijeenkomst in den brede nagedacht over wat voor bestemming wij onze eigen aarde kunnen geven en welke (ethische) beperkingen daar wellicht bij komen kijken. De volgende bestemmingen zijn in deze bijeenkomst naar voren gekomen:

1. De aarde kan (deels) meegenomen worden door de nabestaanden voor gebruik in de privésfeer, denk aan gebruik in de tuin of als aarde voor kamerplanten.
2. De aarde kan worden verspreid in natuurgebieden.
3. De aarde kan worden verspreid in de openbare ruimte, denk bijvoorbeeld aan parken, groenstroken of dijkverzwaring.
4. De aarde kan een plek krijgen op een (natuur)begraafplaats.
5. De aarde kan worden verspreid in specifiek daarvoor bestemde veraardingsgebieden, waar bijvoorbeeld gewerkt kan worden aan natuurherstel of het inrichten van een herinneringsgebied met bloemen, planten en bomen.

De bestemming van de aarde gebeurt in opdracht van de nabestaande.

Bij het toepassen van aarde is het ook belangrijk te kijken naar de samenstelling van de aarde en bij welke toepassing deze aarde ook van toegevoegde waarde zal

zijn. Uit de bijeenkomst is tevens gekomen dat veel mensen gebruik in de natuur, voor het laten groeien van bomen, planten en bloemen wenselijk en voorstelbaar vinden. Wanneer het gaat om het verbouwen van voedsel in deze aarde zijn er twijfels bij een deel van de mensen. Randvoorwaardelijk voor het gebruik van aarde bij welke bestemming dan ook, is dat de aarde als veilig wordt bestempeld voor mens, dier en natuur door de Gezondheidsraad en dat eventuele resterende concentraties van (zware) metalen, ziekten en medicijnresten onder wettelijke grenswaarden zitten. Daarnaast moet het gebruik van de aarde iets toevoegen in een gebied en niet iets verstoren. Bijvoorbeeld: het gebruik van deze vruchtbare en mineraalrijke aarde is niet wenselijk op plekken waar juist verschraling nodig.

Waar en hoe de aarde ook wordt gebruikt of verspreid, vanwege de waarde die nabestaanden (en overledenen) hechten aan deze aarde, wordt ieder van deze plekken als vanzelf een plek voor herinnering en herdenking.

Overwegingen bestemming voor de aarde

1. Aarde (deels) meenemen voor gebruik en herdenking in de privésituatie

- draagt bij aan het proces van rouwen en herdenken, het gevoel om iemand dichtbij je te houden na overlijden;
- aarde kan worden verdeeld in meerdere kleinere porties waardoor meerdere nabestaanden een deel ter nagedachtenis kunnen krijgen;
- er zullen meerdere vormen ontstaan waarin de aarde kan worden verwerkt.

2. Gebruik van de aarde in natuurgebieden

- vanuit het idee om na de dood weer onderdeel te worden van de kringloop en bij te dragen aan nieuw leven is dit een zeer waardevolle optie;
- de samenstelling en kwaliteit van de aarde zal bepalend zijn voor de geschiktheid van het gebruik in bepaalde gebieden. Het moet van toegevoegde waarde zijn en niet de natuur en biodiversiteit beperken, juist versterken.

3. Gebruik van de aarde in de openbare ruimte

- vanuit het idee om na de dood weer onderdeel te worden van de kringloop en bij te dragen aan nieuw leven is dit een zeer waardevolle optie;
- het kan bij geschikte samenstelling bijdragen aan het versterken van de biodiversiteit in de gebouwde omgeving;
- een aandachtspunt hierbij kan het maatschappelijke draagvlak zijn.

4. Gebruik van de aarde op een (natuur)begraafplaats

- ook bij gebruik op (natuur)begraafplaatsen kan de aarde een bijdrage leveren aan het versterken van biodiversiteit en nieuw leven;
- de ruimte die beschikbaar is zal per begraafplaats verschillen. Er zijn plekken waar al ruimte is of waar in de komende jaren ruimte zal ontstaan. Ook zullen er plekken zijn waar geen mogelijkheid zal zijn;

stichting veraarden

Cabrastraat 1, 1057 CD Amsterdam | welkom@veraarden.nl | www.veraarden.nl | @veraarden_

- in het kader van betaalbaarheid is het ook belangrijk om te kijken welke kosten voor de nabestaanden verbonden zijn aan het verspreiden van aarde op een (natuur)begraafplaats.

5. Gebruik van aarde in specifiek daarvoor bestemde veraardingsgebieden

- gebieden die een specifieke functies kunnen vervullen voor nabestaanden als plek voor herinneren en herdenken;
- aan deze gebieden kunnen bijvoorbeeld ook doelstellingen worden gekoppeld als het gaat om natuurbehoud en -herstel;
- specifieke gebieden benoemen/bestemmen als geschikt voor het gebruiken van aarde na veraarding kan wellicht bij dragen aan het creëren van draagvlak.

Algemeen kan ook worden gezegd dat er toestemming nodig is van de eigenaar van het gebied om de aarde daar te verspreiden.

Duitsland



In Duitsland is het wettelijk niet mogelijk om het restant mee te nemen voor persoonlijk gebruik. De aarde wordt daar (ondiep) begraven op een begraafplaats. Dit geldt overigens niet specifiek voor deze aarde; ook de as na crematie mag in Duitsland niet mee naar huis worden genomen en moet een plek krijgen op een begraafplaats.

Foto: begraven van de aarde op een begraafplaats in Duitsland (Meine Erde)

Verenigde Staten

In de V.S. zijn er diverse bestemmingen voor de aarde. Deze kan (deels) meegenomen worden naar huis, waar het wordt gebruikt in de tuin of voor kamerplanten. Met toestemming van de eigenaar van grond mag de aarde daar worden verspreid.



Foto's: bus en zak waarin aarde kan worden meegenomen door de nabestaanden (links: Earth Funeral en rechts: Recompose)

stichting veraarden

Cabrastraat 1, 1057 CD Amsterdam | welkom@veraarden.nl | www.veraarden.nl | [@veraarden_](https://www.instagram.com/veraarden_)

Ook kan het bijvoorbeeld worden gedoneerd aan projecten voor natuurherstel. Zo werkt Recompose samen met een aantal non-profit organisaties die werken aan bescherming en herstel van ecosystemen. De aarde kan aan deze organisaties worden gedoneerd en worden vervolgens in hun projecten gebruikt. De aarde wordt gebruikt op plekken die niet toegankelijk zijn voor het publiek. Nabestaanden kunnen specifieke plek aangeven waar de aarde ingezet moet worden. Ook bij andere aanbieders zoals Return Home en Earth Funeral is het mogelijk om aarde te doneren voor gebruik



in een natuurgebied.

Foto: natuurgebied waar aarde gedoneerd kan worden (Recompose)

Het is in de Verenigde Staten ook toegestaan om aarde te verspreiden in bevaarbare waterwegen.

6. Belangstelling voor veraarden

Stichting Veraarden ervaart een toenemende belangstelling voor veraarden bij consumenten en ook bij ondernemers. Op dit moment kan hierover alleen nog kwalitatieve informatie worden gegeven. Om de belangstelling te kwantificeren is marktonderzoek noodzakelijk.

Vanuit de Stichting Veraarden kan worden gesteld dat in de korte periode dat zij bestaat en met beperkte investeringsmogelijkheden er inmiddels een grote en brede groep geïnteresseerden is.

Er is een drietal grotere bijeenkomsten geweest:

- Oprichtingsbijeenkomst op 21 april 2023, met circa 80 belangstellenden van binnen en buiten de uitvaartwereld.
- Bijeenkomst "*Wat wordt de bestemming van de aarde?*" op 4 februari 2024 met circa 90 belangstellenden, onder andere algemeen geïnteresseerden, een composteerder, een ethicus en filosoof, natuurbeheerders, micro-biologen, ontwerpers en uitvaartondernemers.
- Verdiepingsbijeenkomst "*Op wat voor plekken gaan we veraarden?*" op 10 november 2024, met circa 50 deelnemers onder andere architecten, psycholoog, theatermakers, een microbioloog, een landeigenaar en uitvaartondernemers

Daarnaast hebben we inmiddels in drie bijeenkomsten bijna 40 ambassadeurs opgeleid. Deze mensen kennen het verhaal van veraarden en kunnen in hun omgeving bijeenkomsten organiseren om mensen te informeren over veraarden en gesprekken voeren over 'wat wil ik na mijn dood'. Verder hebben we meerdere

lezingen gehouden bij onder meer uitvaartcentra, -opleidingen, serviceclubs en uitvaartbeurzen. Deze worden goed bezocht. We zien dat mensen vaak van tevoren nog niet altijd bekend waren met veraarden. Na afloop van de bijeenkomsten is over het algemeen het beeld dat circa 30 – 50% aangeeft veraarden te overwegen. We krijgen dan ook regelmatig vragen of het ook mogelijk is om je als Nederlander in Duitsland te laten veraarden. Tot slot is er in de afgelopen jaren meerdere malen aandacht in de media besteed aan veraarden, zie <https://www.veraarden.nl/in-het-nieuws>.

7. Veraarden in de context van de nieuwe Wlbo

Vanuit het hiervoor beschreven beeld is gekeken hoe veraarden kan passen in het huidige voorstel voor de nieuwe Wblo. We zien op veel plekken aansluiting bij begraven, cremieren en alkalische hydrolyse. Ook is er een aantal onderdelen dat vragen oproept dan wel waarop nadere uitwerking nodig is. Een eerste aanzet is hieronder gedaan, maar deze kan pas definitief worden uitgewerkt samen met het ministerie wanneer het kader voor veraarden duidelijk is.

Hoofdstuk 1. Algemene bepalingen

Artikel 1. Begripsbepalingen

Voorstel om veraarden te hanteren in plaats van humaan composteren. Verder spreken over de veraarding (vgl. crematie), veraardingsplek (vgl. crematorium) en de veraardingssysteem (vgl. crematie-oven)

Veraarden: het proces waarbij het lichaam van de overledene wordt gecomposteerd in afgesloten systeem met plantaardig materiaal met toe- en afvoer van lucht.

Artikel 2.3: kan een afgescheiden lichaamsdeel worden veraard?

Artikel 3 en 5,4: veraarden, dan wel resultaat van.. kan worden toegevoegd.

Artikel 4.2: is het technische mogelijk om twee lichamen tegelijk te veraarden?

Hoofdstuk 2. Maatregelen ten behoeve van het vaststellen van de aard van het overlijden, de doodsoorzaak en de identiteit van de overledene.

Artikel 15.5: idem artikel 4.2

Artikel 15.6 en 15.7: veraarden kan worden toegevoegd.

Hoofdstuk 3. Algemene procedures voor de bestemming

Artikel 25 en 27.1: veraarden toevoegen

Artikel 27.2 en 28.2: veraarden gelijkstellen aan begraven; ook binnen 36 uur mogelijk

Hoofdstuk 5. Algemene bepalingen voor de bestemmingen

Artikel 37 t/m 41: kan in principe ook gelden voor de plek waar wordt veraard. Wat zou dit betekenen wanneer het plaatsen van een cocon in de thuissituatie mogelijk zou zijn?

Hoofdstuk 6 - 8. Begroving, Crematie, Alkalische hydrolyse

Ter inspiratie en input wat te regelen middels Algemene Maatregel van Bestuur.

8. Vervolgstappen

De volgende vervolgstappen worden voorgesteld

- Marktonderzoek in opdracht van het Ministerie om de belangstelling en draagvlak voor veraarden te kwantificeren en waar nodig oplossingsrichtingen te toetsen.
- Expertmeeting / brainstorm gericht de veraardplekken en de bestemming van de aarde met bijvoorbeeld de volgende deelnemers (niet limitatief en nog aan te vullen):
 - Babette van Rump, filosoof, ethicus en arts infectieziekten
 - Prof. dr. R. J. Oostra, AMC Amsterdam
 - Pablo Metz, Meine Erde
 - Consumentenbond
 - Bodemdeskundige Wageningen Environmental Research (WUR) (via Marieke Meesters)
 - Ambtenaren met deskundigheid op het gebied van leefomgeving, natuur- en bodemgebruik
 - Afvaardiging Uitvaartorganisaties Nederland
 - Afvaardiging Stichting Veraarden
 - Betrokken ambtenaren Ministerie van Binnenlandse Zaken

Het organiseren deze expertmeeting ligt ons inziens bij het ministerie, maar de voorbereiding kan in gezamenlijkheid met Stichting Veraarden worden opgepakt.

stichting veraarden

Cabraistraat 1, 1057 CD Amsterdam | welkom@veraarden.nl | www.veraarden.nl | @veraarden_

NB.: Op 3 april 2025 wordt door Stichting Veraarden een bijeenkomst georganiseerd met een deel van de hierboven genoemde partijen. Doel van deze bijeenkomst om de veraardingsplekken en de bestemming van de aarde verder te concretiseren.

- Bezoek aan de faciliteit van Meine Erde in Mölln, met een afvaardiging vanuit het ministerie, de Gezondheidsraad en betrokkenen vanuit Stichting Veraarden en Uitvaartorganisaties Nederland. Dit bezoek staat gepland op 11 april 2025.